

בס"ד

COVENANT & CONVERSATION

RABİ LORD JONATHAN SACKS ל"צ ILE
ETİK ÜZERİNE DENEMELER

Covenant & Conversation yazılarına yönelik cömert sponsorlukları için Wohl Legacy'ye teşekkürlerimizle

Atalarımız ve Annelerimiz Ne Kadar Kusursuzdu?

Leh Leha 5782

Bu haftaki *peraşa* ile ilgili olağanüstü bir gözlemler serisinde, Ramban (Nahmanides, 1194 - 1270), Avraam ve Sara hakkında ağır eleştirilere yer vermektedir. Bunların ilki, Avraam'ın, "ülkede kıtlık baş gösterdi" (Bereşit 12:1) diye Kenaan ülkesini terk ederek Mısır'a gitme kararıyla ilgilidir. Bununla ilgili olarak Ramban şöyle söyler:

Bil ki, Atamız Avraam, kendi hayatı için duyduğu korku nedeniyle, bir *tsadeket* olan eşini günah[a yol açabilecek bir] engele getirmekle, kasıtsız olarak büyük bir günah işlemiştir. Tanrı'nın, kendisini, eşini ve tüm varlığını kurtaracağına güvenmesi gerekirdi, zira Tanrı yardım etme ve kurtarma gücüne mutlaka sahiptir. Hakkında kendisine en baştan itibaren emir verilmiş olan Ülke'yi kıtlık nedeniyle terk etmesi de onun işlediği bir günahı, zira kıtlık zamanında Tanrı onu ölümden [tabii ki] kurtaracaktı. Çocukları için Mısır ülkesinde Paro'nun ellerinde bir sürgüne hükmedilmesi, onun bu eylemi yüzündendi.¹

Ramban'a göre, Avraam'ın Kenaan'da kalması ve Tanrı'nın, kıtlığa rağmen kendisini geçindireceğine güvenmesi gerekirdi. Avraam sadece oradan ayrılarak yanlış yapmakla kalmamış, Sara'yı da ahlaki bir tehlikeye sokmuştu, çünkü Mısır'a gitmelerinin bir sonucu olarak Sara, Avraam'ın eşi değil kız kardeşi olduğu yalanını söylemek zorunda kalmış ve bunun sonucunda bir zina eylemi işlemeye zorlanabileceği Paro'nun haremine alınmıştı.

Bu çok ağır bir yargıdır ve Ramban'ın, sözlerinin devamında öne sürdüğü, Avraam'ın çocuklarının, asırlar sonra Mısır'daki sürgüne bu inanç eksikliği nedeniyle mahkûm edildikleri şeklindeki savıyla daha da ağırlaşmaktadır.

*Peraşan*ın daha ileri bir kısmında, Ramban, Sara'nın eylemlerini de eleştirmektedir. Asla kendisine ait bir çocuk sahibi olamayabileceği fikrinden kaynaklanan ümitsizlikle, Sara, Avraam'dan, kendisine bir çocuk doğurabileceği düşüncesiyle, cariyesi Agar'la birlikte olmasını ister. Avraam bunu yapar ve Agar hamile kalır. Metin sonra Agar için, "hanımını hor görmeye

¹ Ramban'ın, Zoar, Tazria, 52a'yı temel alan Bereşit 12:10 açıklamaları.

başladı” (Bereşit 16:4) demektedir. Sara Avraam’a şikâyetle bulunur, sonra Agar’a “eziyet eder” (Bereşit 16:6) o da Sara’dan kaçarak çöle gider. Bu konuda Ramban şöyle yazmaktadır:

Annemiz [Sara] bu eziyetle ihlalde bulunmuştur; aynısı, bunu yapmasına izin veren Avraam için de doğrudur. Bu nedenle Tanrı, [Agar’ın] çektiği eziyeti duymuş ve ona, Avraam ve Sara’nın soyuna her türden eziyetler edecek *yabani bir adam* olacak bir oğul vermiştir. (Ramban, Bereşit 16:6 açıklaması)

Burada, ahlaki yargıyı anlamak daha kolaydır. Sara’nın tutumu gerçekten de istikrarsız ve serttir. Tora’nın ta kendisi, Sara’nın, Agar’a “eziyet ettiğini” söylemektedir. Ama işte, görüldüğü kadarıyla Ramban, Yahudilerin çok daha ileri bir çağda Arapların (Yişmael’in soyu) elinden çekecekleri acıların açıklamasının, antik geçmişte yaşanmış olan bu olay olduğunu söylemektedir.

Bu olaylarda Avraam ve Sara’yı savunmak çok zor değildir ve başka açıklama otoriteleri bunu yapmaktadır da. Avraam, Kenaan’da kalmış olmaları halinde Tanrı’nın bir mucize yaparak kendisini ve Sara’yı kurtaracağını bilemezdi. Mısırlıların onun yaşamını tehlikeye sokup Sara’yı ahlaki bir ikilemin içine sokacaklarını da bilemezdi. Daha önce hiçbiri Mısır’a gelmemişti. Orada ne bekleyebileceklerini önceden bilmiyorlardı.

Sara ve Agar arasındaki olaya gelirsek; her ne kadar Melek, Agar’ı eve tekrar geri gönderdiyse de, daha sonraları, Yişmael ve Yitshak doğduktan sonra da, Sara, Agar’ı bir kez daha kovmuştu. Bu kez, Avraam itiraz etmiş olsa da, Tanrı ona, Sara ne dediyse yapmasını söylemişti. Dolayısıyla Ramban’ın eleştirilerini cevaplamak gayet kolaydır. Öyleyse Ramban neden bu eleştirilerde bulunmuştur?

Kuşkusuz, Ramban bu yorumları düşüncesizce yapmış değildir. Kanımca onu buna iten, tamamen başka bir düşünceydi; başka bir deyişle: tarihin adaleti. Bene Yisrael Mısır’daki sürgün ve köleliği neden çekmişlerdi? Ramban’ın kendi çağında Yahudiler neden, İspanya’da Emevilerin daha hoşgörülü egemenliği altında yaşamış oldukları Altın Çağ’ın sonunu getiren radikal İslamcı Muvahhidler’in saldırılarına maruz kalmışlardı?

Ramban, dualarımızda söylediğimiz gibi, “günahlarımız yüzünden ülkemizden sürüldük” prensibine inanıyordu; ama Yaakov’un günlerinde Bene Yisrael, sürgünü hak eden hangi günahları işlemişlerdi? Ramban ayrıca “babaların eylemleri, çocukları için bir işarettir” prensibine ve ataların yaşamlarında meydana gelen olayların, daha ileride soylarının başına gelecek olan olayların habercisi olduğuna da inanıyordu (Bereşit 12:6 açıklaması). Yahudiler Yişmael’e, Arapların kendilerini hor görmesine yol açacak ne yapmışlardı? Tora metni üzerinde gerçekleştirdiği dikkatli bir okuma, Ramban’a, cevap olarak Sara’nın Agar’a olan muamelesini işaret etmiştir.

Dolayısıyla, Ramban’ın yorumları, Yahudi tarihini okuma şekli dâhilinde mantıklıdır. Ama bu da kendine has zorluklardan muaf değildir. Tora açıkça, Tanrı’nın, “ebeveynlerin günahı için çocuklarını ve çocuklarının çocuklarını üçüncü ve dördüncü nesle kadar” cezalandırabileceğini söylemektedir (Şemot 34:7) – ama dördüncüden sonraki nesiller buna dâhil değildir. Ayrıca Hahamlarımız bunu bile “çocukların, ebeveynlerinin günahlarını devam ettirdikleri” durumlarla kısıtlamışlardır (Raşi’nin 34:7, Yirmeyau 31:28 ve Yehezkel 18:2 açıklamaları). Yirmeyau ve Yehezkel’in her ikisi de, artık kimsenin “ebeveynler acı üzümler yediler ve çocuklarının dişleri kamaştı” demeyeceğini söylemiştir. Günahların cezasının sonraki nesillere devri konusu, hem Yahudilik açısından hem de ahlaki açıdan sorunludur.

Ramban’ın Avraam ve Sara’ya olan yaklaşımında esas ilgi çekici olan, onların davranışlarındaki kusurlara işaret etmeye hazır olmasıdır. Bu, Bereşit’teki anlatımlara dair anlayışımız açısından temel bir soruya cevap vermektedir. Tanah’taki atalarımızı, davranışları sorunlu görüldüğü zaman nasıl yargılamamız gerekmektedir? Örneğin Yaakov’un, kılık değiştirerek Esav’ın *berahasını* almasını veya Şimon ve Levi’nin, kız kardeşleri Dina’yı kurtarma sürecindeki gaddarlıklarını nasıl yorumlamalıyız?

Bereşit'teki anlatımlar genellikle ahlaki açıdan kafa karıştırıcıdır. Tora'nın insanların tutumları hakkında açık, dolambaçsız bir hüküm verdiği çok ender görülür. Bu da, bu anlatımları, hayatta nasıl davranmak gerektiğine dair bir rehber olarak öğretmenin bazen zor olduğu anlamına gelir. Ve bu da, Hahamları, belli belirsiz gri tonlarının yerini siyah ve beyazın almasını sağlamak adına Midraş'ta sistematik tefsirler sunmaya sevk etmiştir.

Örneğin “Sara, Mısırlı Agar'ın oğlunu... alay ederken gördü” (Bereşit 21:9) sözleri, Hahamlarımız tarafından, on üç yaşındaki Yişmael'in putperestlik, cinsel ahlaksızlık veya cinayetten suçlu olduğu şeklinde açıklanmıştır. Bunun, pasuğun basit anlamı olmadığı açıktır. Daha ziyade bu, Sara'nın, Yişmael'in uzaklaştırılmasında ısrar etmesini haklı çıkaracak bir açıklamadır.

Rabi Tsvi Hirsch Chajes, Midraş'ın, kahramanları kusursuz ve olumsuz karakterleriyle katıksız kötü olarak betimleme eğilimini bütünüyle eğitsel sebeplere bağlamıştır. Tora sözcüğü “öğreti” veya “talimat” anlamına gelir ve karakterleri karmaşıklık ve muğlaklıkla yüklü olan hikâyeler yoluyla etik dersleri vermek zordur.

Yine de Tora, karakterlerini gri tonlarla *boyamaktadır*. Neden öyledir? Rabi Chajes buna üç sebep verir.

İlki; ahlaki yaşam bizim bir kerede derinlemesine anlayabileceğimiz bir şey değildir. Çocukken kahramanlar ve kötü adamlar hakkında hikâyeler dinleriz. Temel bazı ayrımları öğreniriz: doğru ve yanlış, iyi ve kötü, izinli ve yasak. Ancak büyüdükçe bazı kararların ne kadar zor olduğunun farkına varırız. Mısır'a mı gitsem? Kenaan'da mı kalsam? Tanrı tarafından mukaddes bir görev için seçilmiş olan oğlum üzerinde kötü bir etkiye sahip olabileceği riskini alma pahasına hizmetkârımın oğluna şefkat göstermem gerekir mi? Bu gibi kararların kolay olduğunu düşünen kişi henüz ahlaki açıdan olgun değildir. Dolayısıyla, etik öğretmenin en iyi yolu, bunu, hayatımızın farklı dönemlerinde farklı düzeylerde okunabilen hikâyeler yardımıyla yapmaktır.

İkincisi; zor olan sadece kararlar değildir. İnsanlar da karmaşıktır. Tora'daki hiç kimse mükemmel bir şahsiyet olarak resmedilmemiştir. Tanah'ta *tsadik* olarak adlandırılan tek kişi olan Noah, sonunda kendisini sarhoş ve darmadağın bir halde bulmuştur. Moşe, Aaron ve Miryam – hepsi günahları nedeniyle cezalandırılmıştır. Kral David de aynı şekilde. En bilge adam Şelomo, hayatını, kişiliğine derinden bir gölge düşmüş bir lider olarak tamamlamıştır. Peygamberlerin birçoğu karanlık ümitsizlik gecelerinden çekmiştir. “Yeryüzünde sadece iyiyi yapıp asla günah işlemeyecek kadar *tsadik* kimse yoktur” der Koelet. Hiçbir dini edebiyat, hagiografiden², idealleştirmeden ve kahramana tapınmadan bu kadar uzak olmamıştır.

Aksi yöne geçerek; Tanah metninde kahraman konumunda olmayan kişiler bile durumu kurtaran özelliklere sahiptir. Esav, babasını seven bir oğuldur ve uzun bir yabancılışma döneminin ardından kardeşi Yaakov'la karşılaştığında öpüşmekte, kucaklaşmakta ve kendi ayrı yollarına gitmektedirler. Yaakov tarafından şiddeti nedeniyle kınanmış olan Levi'nin torunları arasından Moşe, Aaron ve Miryam gibi simalar çıkmıştır. Bene Yisrael'i köleleştirmiş olan Paro bile, ahlaki bir kahraman olan bir kıza sahiptir. Korah'ın soyundan gelenler Şelomo'nun Bet Amikdaş'ında mezmurlar söylemişlerdir. İşte bu da, aralarında bazı Yahudi tarikatlarının da bulunduğu (Ölü Deniz tomarlarındaki Kumran tarikatı gibi) birçok din tarafından benimsenmiş olan ve insanlığı ışığın evlatları ve karanlığın evlatları olarak bölen ikicilikten ışık yılları kadar uzak bir ahlaki olgunluktur.

Son ve en önemli olarak, diğer herhangi bir dini edebiyattan daha fazla olmak üzere, Tora, yeryüzü ve gökler arasında, Tanrı ile insanlar arasında, mutlak bir ayrım yapmaktadır. Tanrı Tanrı olduğu için, insanların insan olabilmelerine yer vardır. Yahudilikte bunları ayıran çizgi hiçbir zaman bulanıklaştırılmamıştır. Bunun ne kadar ender bir durum olduğuna Walter Kaufmann işaret etmişti:

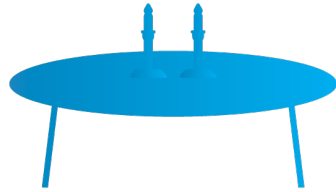
² Ç.N.: Anlatılan insanın idealleştirildiği, idolleştirildiği türden biyografi.

Hindistan’da, MÖ altıncı yüzyılda iki yeni dini kurmuş olan Jina ve Buda, daha sonraları takipçileri tarafından tapılacak hale gelmiştir. Çin’de Konfüçyüs ve Lao Tzu ilahlaştırılmıştır. Hristiyan olmayanlar için İsa da buna paralel bir örnek teşkil ediyor görünür. Eski Yunanlarda geçmişin kahramanları, ya bir tanrı babanın evladı ya da bir tanrıça tarafından dünyaya getirilmiş biri olarak görülürdü ve tanrılarla insanları birbirinden ayıran çizgi akışkan hale gelmişti. Mısır’da Firavun, ilahi kabul edilirdi.³

“Yisrael’de” der Kaufmann, “hiçbir insana hiçbir zaman tapılmamış, hatta yarı-ilahi bir statü bile atfedilmemiştir. Bu, Eski Ahit’in dini hakkındaki en olağanüstü gerçeklerden biridir.”⁴ Moşe veya Tanah’taki diğer herhangi bir sima adına hiçbir zaman herhangi bir tarikat olmamıştır. Bu nedenledir ki, “bugüne kadar hiçbir insan Moşe’nin gömüldüğü yeri bilmez” (Devarim 34:6) ve bu sayede burası hiçbir zaman bir hac yeri haline dönüşemeyecekti.

Hiçbir din, insanlık hakkında, bize her birimizin Tanrı’nın suret ve benzeyişinde olduğumuzu söyleyen Kitap’inkinden daha yüksek bir görüşü benimsememiştir. Buna karşın, hiçbir de, en büyük insanların bile zaaf ve başarısızlıkları hakkında bundan daha dürüst olmamıştır. Tanrı bizden kusursuz olmamızı istememektedir. Bundan ziyade bizden, iyi ve doğru olanı ararken risk almamızı ve hataların kaçınılmaz olarak yapılacağını kabullenmemizi istemektedir.

Yahudilikte ahlaki yaşam, en büyük insanların bile başarısızlıkları ve en kötülerinin bile durumu kurtaracak olumlu yanları olduğunun bilinciyle, öğrenmek ve gelişmekle ilgilidir. Kendi hakkımızda tevazuu ve başkalarına karşı cömertliği talep eder. İdealizm ve realizmin bu benzersiz harmanı, en talepkâr ve en olgun haliyle ahlakın ta kendisidir.

ŞABAT SOFRASI İÇİN SORULAR

1. Sizce, Midraş’ın Tanah’taki atalarımızın ahlaki durumlarını yalınlaştırmasından mı, yoksa kaynak metindeki belli belirsiz gri tonlarından mı daha çok şey öğreniyoruz?
2. Annelerimizin ve atalarımızın noksanlarını görmek bize ne kazandırır?
3. Ramban’ın açıklamasıyla hemfikir misiniz? Atalarımızın hatalarının, soylarını doğrudan etkilediğini söylemekte, öz itibarıyla sorunlu olan nedir?

www.RabbiSacks.org   @RabbiSacks

The Rabbi Sacks Legacy Trust, PO Box 72007, London, NW6 6RW • +44 (0)20 7286 6391 • info@rabbisacks.org

© Rabbi Sacks • All rights reserved

³ Walter Kaufmann, *The Faith of a Heretic [Bir Kâfirin İnancı]* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2015), 187–88.

⁴ A.g.e, 188.